

ԹԻԻ 2 Բ. ԿԻՐՈՍԿԻ ՔԱՌԱՄՆՈՐԴԱՅ, 15 ՄԱՐՏ, 1888

ԱՒԵՏԱՐԱՆ ԸՍՏ ՄԱՏԹԷՈՍԻ 2. 17—47

- 17 Մի համարիք եթէ եկի լուծանել զօրէնս կամ զմար-
 18 զարէս. ոչ եկի լուծանել՝ այլ ընուլ: Ամէն ասեմ ձեզ՝
 մինչեւ անցան երկինք և երկիր, յովտ մի՝ որ նշա-
 նախեց մի է, ոչ անցէ յօրինացն և ՚ի մարգարէից՝
 19 մինչեւ ամենայն եղիցի: Որ ոք լուծցէ մի ինչ ՚ի պատ-
 ուիրանայս յայտցանէ ՚ի փոքունց, և ուսուսցէ այն-
 պէս զմարդիկ, փոքր կոչեսցի յարքայութեան երկ-
 նից: Իսկ որ արասցէ և ուսուսցէ, նա մեծ կոչեսցի
 20 յարքայութեան երկնից: Բայց ասեմ ձեզ, զի եթէ
 ոչ առաւելուցու արդարութիւն ձեր աւելի քան
 զդպրացն և զփարիսեցւոց, ոչ մտանիցէք յարքայու-
 21 թիւն երկնից: Լուարուք զի անացաւ առաջնոցն թէ
 մի սպանաներ. զի որ սպանանիցէ՝ պարտական լիցի
 22 դատաստանի: Այլ ես ասեմ ձեզ, եթէ ամենայն որ
 բարկանայ եղբօր իւրում տարապարտուց, պարտա-
 ւոր լիցի դատաստանի. և որ ասիցէ ցեղբայր իւր յի-
 մար, պարտական լիցի ատենի. և ո՞ր տօնցէ ցեղբայր
 իւր մորոս, պարտաւոր լիցի ՚ի գեհէն հրոյն: Եթէ մա-
 23 տուցանիցես զպատարագ. քո ՚ի վերայ սեղանոյ, և
 անդ յիշեսցես՝ եթէ եղբայր. քո ունի ինչ խէթ զքէն,
 24 թող զպատարագն քո առաջի սեղանոյն, երթ նախ
 հաշտեաց ընդ եղբօր քում, և տպա եկեալ մատուս-
 25 ջիր զպատարագն. քո: Լեր իրաւախոհ ընդ ոսոխի
 քում վաղագոյն, մինչդեռ իցես ընդ նմա ի ճանա-

- պարհի. գուցէ մատնիցէ զքեզ ոտին դատաւորի,
 26 և դատաւորն՝ դահճի. և արկանիցիս ի բանս: Ամէն
 ասեմ՝ քեզ, ոչ ելանիցես անտի մինչեւ հատուցանի-
 27 ցես զյետին նաքարակիտն: Լուարուք զի ասացաւ,
 28 մի՛ շնար. բայց ես ասեմ՝ ձեզ թէ ամենայն որ հայի
 'ի կին մարդ առ 'ի ցանկանալոյ նմա, անդէն չնացաւ
 29 ընդ նմա 'ի սրտի իւրում: Եթէ ակն քո աջ գայթակ-
 զեցուցանէ զքեզ, խեղ զնա և ընկես 'ի քէն. զի լաւ
 է քեզ եթէ մի յանդամն քոյ կորիցէ, և մի՛ ամե-
 30 նայն մարմնդ քո անկանիցի 'ի գեհն: Եւ եթէ աջ
 ձեռն քո գայթակղեցուցանէ զքեզ, հատ զնա և
 ընկես 'ի քէն. զի լաւ է քեզ եթէ մի յանդամն քոյ
 կորիցէ, և մի՛ ամենայն մարմնդ անկանիցի 'ի գե-
 31 հն: Ապաքէն ասացաւ, թէ որ արձակիցէ զկին իւր՝
 տացէ նմա զարձակմանն: Բայց ես ասեմ՝ ձեզ եթէ
 32 ամենայն որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պող-
 նըկութեան՝ նա տայ նմա շնալ, և որ զարձակեալն
 33 տունէ՝ չնայ: Դարձեալ լուարուք զի ասացաւ առաջ-
 նոցն, մի՛ երգնուցուս սուտ, բայց հատուցես Տեառն
 34 զերդմունս քո: Այլ ես ասեմ՝ ձեզ՝ ամենեւին մի՛
 երգնուլ, մի՛ յերկինս՝ զի ակթու է Աստուծոյ, և մի՛
 35 յերկիր՝ զի պատուանդան է սաից նորա, և մի՛ յե-
 րուսաղէմ՝ զի քաղաք է մեծի արքայի. և մի՛ զլուի
 36 քո երգնուցուս, զի ոչ կարես մեզ մի սպիտակ առ-
 37 նել կամ թուիս: Այլ եղիցի ձեր բան, այո՛, և
 ոչն՝ ոչ. զի աւելին քան զայն 'ի չարէն է: Լուարուք
 38 զի ասացաւ, ակն ընդ ական և ատամն ընդ ատաման:
 39 Այլ ես ասեմ՝ ձեզ, մի՛ կալ հակառակ չարին: Այլ ե-
 թէ ոք ածիցէ ապտակ յաջ ծնօս քո, դարձս նմա և
 40 զմիւսն: Եւ որ կամիցի քո դատել եւ առնուլ զչա-

- 41 պիկս քո, թող 'ի նա և զբաճկան քո: Եւ որ տա-
րուպարհակ վարիցէ զքեզ մըն մի, երթ ընդ նմա
42 և երկուս, որում ինդրէ 'ի քէն տուր, եւ որ կամի
փոխ առնուլ իքէն՝ մի դարձուցաներ զերեսս:
43 Լուարուք ապաքէն զի տսացաւ, սիրեսցես զըն-
44 կեր քո, եւ ատեսցես զթշնամին քո: Այլ ես ա-
սեմ ձեզ, Սիրեցէք զթշնամիս ձեր, օրհնեցէք զանի-
ծիչս ձեր, բարի արարէք ատելեաց ձերոց, և աղօթս
արարէք 'ի վերայ այնոցիկ՝ որ լլկենն զձեզ և հա-
45 լածեն. զի եղիջիք որդիք հօր ձերոյ որ յերկինսն է.
զի զարեգակն իւր ծագէ 'ի վերայ չարաց և բարեաց,
և ածէ անձրեւ 'ի վերայ արդարոց և մեղաւորաց:
46 Ձի եթէ սիրիցէք զայնոսիկ որ սիրենն զձեզ՝ զի՞նչ
վարձք իցեն. ո՞չ ապաքէն և մաքսաւորք զնոյն գործեն:
47 Եւ եթէ տայցէք միայն ողջոյն բարեկամաց ձերոց՝
զի՞նչ աւելի առնէք. ո՞չ ապաքէն մաքսաւորք և մե-
48 ղաւորք զնոյն գործեն: Արդ եղերուք դուք կա-
տարեալք, որպէս և հայրն ձեր երկնաւոր կատարե-
ալ է:

Երբ Քրիստոսին հարցուցին. «Ո՞ր պատուիրան է առաջին»,
նա պատասխանեց թէ Աստուծոյ բոլոր պատուիրաններն եր-
կու գլխաւոր դասակարգութեան կը բաժանուին, մին. Սի-
րեսցես զՏէր Աստուած քո, եւ միւսն. Սիրեսցես զընկեր
քո, ցոյց տալով որ ինչպէս մարդս երկու էութիւններէ է
կազմուած, 'ի հոգւոյ եւ 'ի մարմնոյ, նոյնպէս եւ մարդոյս
կրօնքն երկու տեսակ յարաբերութիւններէ է բաղկացեալ,
մին՝ Աստուծոյ հետ եւ միւսն՝ իւր համագոյից հետ. մէկն
առանց միւսոյն կատարեալ չէ. այսինքն բաւական չէ բարո-
յականութեան վերայ ճոռումարանել առանց Աստուծոյ հետ
հօգեւոր սերտ յարաբերութիւն պահելու, մանաւանդ որ
բոլորովին անհնար է ըստ Քրիստոսի վարդապետութեան բա-

րոյական կեանք վարել առանց աստուածալաշտութեան: Նմանապէս կեղծ է այն աստուածալաշտութիւնն որ մարդասիրութեան հետ զուգընթաց չէ, քանզի մարդասիրութիւնն, այսինքն սէրն առ ընկերս զոր Քրիստոս ուսոյց, աստուածսիրութեան արտայայտումն է, զի «որ ոչ սիրէ զեղբայր իւր զոր տեսանէ, զԱստուած զոր ոչն ետես» զիմորդ կարիցէ սիրել» (Ա. Յով. Դ. 21): Անցեալ կիւրակէի Աւետարանն մեզ ցոյց տուեց թէ ճշմարիտ աստուածսիրութեան գլխաւոր պայմանները որոնք են, այսօր ճշմարիտ ընկերսիրութեան կանոնները կը քարոզէ մեզ Քրիստոս:

1. Մի հաւատիք եւս.) Մովսիսական տաճարանեայ պատուիրաններն կը պարունակէին ընկերսիրութեան կատարեալ կանոնները, բայց Քրիստոսէն յառաջ ոչ ոք կարողացաւ այդ կանոնների լիազօր մեկնութիւնն բացատրել. ուստի Քրիստոսի քարոզութիւնն եբրայական օրէնքներն չը կործանեց, այլ զնոսա կատարելագործեց եւ նոցա լիակատար միաքն ու սահմանն յայտնեց: (Լուծանեղ) խափանել, եղծանել: Մարգարէս) Հրէական օրինաց բացատրողները մարգարէքն էին, բայց ոչ եւս նոցա բացատրութիւնն բաւեց՝ զամբողջ ճշմարտութիւնն հաղորդելու ազգի մարդկան:

18. Ամեն) արդարեւ. — միևնջեւ ամցցեն եւն.) եթէ որ երկինքն ու երկիրն եւս անցնելու լինին: Քրիստոս չի ուզեր ասել թէ օրէնքն մինչեւ աշխարհի վերջն կը տեւէ եւ յետ այնու կը վերջանայ. ոչ եւս աստի կարեմք հետեւել թէ օրէնքն 'ի կատարած աշխարհի դեռ պիտի շարունակուի: Այս ժողովրդական ոճն (Ղուկ. ԺԶ. 17)՝ միայն օրինաց անլուծանելի լինելոյ ուժգին հաստատումն է: — Յովս), յունական այբուբենի ամենափոքր նշանագիրն (:) յովս կը կոչուի, ինչպէս մեր թարգմանութիւնն կը բացատրէ, «որ (1) նշանակեց մի է», այսինքն ամենաչնչին մասն: Միևնջեւ ամենայն եղիցի), մինչեւ ամենայն ինչ զոր աստուածային օրէնքն կը պահանջէ՝ կատարուի:

19. Եթէ մէկը այս օրինաց ամենափոքր մասն, յովս մի, զանց առնէ, համարելով թէ մի չնչին եւ փոքրիկ պատուի-

(1) Յոյն բնագիրն ունի $\gamma\acute{\iota}\alpha\ \chi\epsilon\rho\epsilon\acute{\iota}\alpha$ կամ նշանախնց մի:

րան նշանակութիւն չ'ունի, այդ մարդու փրկութիւնն նոյն իսկ զանցառեալ փոքրիկ պատուիրանէն կախուած պիտի լինի, ուստի եւ « փոքր կոչեացի յարքայութեան երկնից » . միայն նա որ բոլոր օրէնքն կը կատարէ՝ կատարեալ փրկութեան կ'արժանանայ եւ « մեծ կոչեացի յարքայութեան երկնից » :

20. Բայց երբ որ կ'ասեմ՝ օրինաց բոլոր պատուիրաններն պահելու էք, չ'եմ ուզեր ասել թէ փարիսեցւոյ նման միայն կեղծէք եւ պատուիրանապահութեան արտաքին երեւոյթն հագնէք. ոչ, այդու չը պիտի երկնից արքայութիւն ժառանգէք. ձեր վարքն ու ընթացքն պիտի աւելի հաստատուն եւ հիմնովին լինի: Ահաւասիկ օրինակներով կը բացատրեմ թէ ձեր պատուիրանապահութիւնն ինչպէս պէտք է փարիսեցւոյ պատուիրանապահութենէն զանազանուի:

21—26. ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԻ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ: — Լուարոս) երբ որ, ըստ սովորութեան, օրինաց գրեանքն կը կարդացուին, եւ կը բացատրուին ժողովարաններու մէջ: — Առաջնոցն) Խորայէլեան հին սերունդներն որոց Աստուծոյ պատուիրաններն անմիջապէս տրուեցան: Մի սպանանեալ) Ծննդ. Ի. 13: Այս պատուիրանն միայն կ'արգելէ նենգութեամբ սպանանելն իբրեւ հետեւանք բարկութեան, թշնամութեան եւն. քանզի պարագայք կան ուր մարդ ազատ է, այո՛ պարտական է, մէկը մեռցունել: Փարիսեցիք այս պատուիրանն իւր սկզբնական նշանակութեամբն կը մեկնէին իբրեւ անմիջական մարդասպանութիւն որ (« պարտական լիցի դատաւանի ») քաղաքական ատենի առջեւ պատժելի էր: Քրիստոս այժմ ցոյց կուտայ թէ ինչպէս մեր արդարութիւն պիտի առաւելանայ քան զփարիսեցւոյն, այս մեկնութեան ընդարձակութեամբն:

22. Ինչպէս որ սպանումն երբեմն ներելի է, նոյնպէս եւ բարկանալն 'ի հարկին արգելեալ չ'է եւ մինչեւ անգամ մեր պարտականութիւնն է մեր բնութեան մէջ հաստատեալ այդ կիրքն 'ի փառս Աստուծոյ եւ 'ի սէր ընկերոջ գործադրել, որպէս Քրիստոս ինքն եւ Պօղոս Առաքեալն օրինակաւ ցոյց տուին. բայց անտեղի բարկանալն Աստուծոյ առջեւ անսեղի

սպանութեան չափ ատելի է, եւ պատժոյ արժանի. «պարտական լիցի դատաստանի»: Քրիստոս չի ուզեր ասել թէ յիմար, մորոս⁽¹⁾, եւ ուրիշ նախատանաց բաւեր գործածելու համար մարդ իսկապէս «պարտաւոր լիցի դատաստանի» կամ «գեհէն հրոյ»⁽²⁾. այլ կ'ուզէ ուժգին լեզուաւ ցոյց տալ թէ այն ընկերատեաց շարժառիթն որոյ արտայայտումն են այդպիսի բառեր՝ Աստուծոյ առջեւ ո՞րքան դատապարտելի են: Բաւականչէ միայն արիւնահեղութենէ հեռանանալ, պէտք է որ սիրտն եւս բոլորովին մաքուր լինի անսիրելութենէ:

23. — 24. Երբ որ Աստուծոյ տհաճութիւնն ընդդէմբարկութեան այսքան մեծ է, ուրեմն պէտք է փութալ ամէն բան որ գթութեան առիթ է եղած քոյ եւ եղբորդ մէջ վերցունել եւ կրկին հաշտուիլ: Այս պարտականութիւն այնքան անհրաժեշտ է որ ներելի է քեզ մինչեւ անգամ Աստուծոյ պաշտօնն յետաձգես, եւ եղբորդ հետ հաշտուես, որպէս զի կարողանաս խղճի մոռք տաել. «եւ թող մեզ զպարտիս մեր որպէս եւ մեք թողումք մերոց պարտապանաց»:

25. Քրիստոս հիմա թշնամացած մարդոց կեանքը կը նմանեցնէ դատաստան գնացողներուն եւ կ'ստիպէ մեղապարտին որ իւր հակառակորդի հետ հաշտուի մինչդեռ դա-

(1) Յիմար — ῥαχά Բաղդէական ռափա (անխելք, դատարկագլուխ) բառէն ածանցեալ: Մորոս յունարէն μωρός բառն է որ յիմար կը նշանակէ, ինչպէս Մատթ. է. 26, (ἀνδρὶ μωρῷ, առն յիմարի), եւ այլուր ուղիղ կը թարգմանուի:

(2) Գեհէն. γέεννα, երուսաղէմի մօտ գտնուող մի ձորոյ անուն է, որոյ ածանցումն երեւի եբրայական Գե-քէն-հիլեօն (ձոր որդուցն ենումայ), Դ. Թագ. ԻԳ. 10: Երեմ. է. 32, ԺԹ. 2. կամ Գե-հիլեօն (ձոր ենումայ) բառէն լինել: Այս ձորոյն մէջ իսրայելացւոց ամբարիշտ թագաւորներն «ածէին զուստերս եւ զզոստերս զքոցով Մեղրովմայ»: Սմին իրի Հրէայք յետագայ ժամանակ այս վայրը կ'որհամարէին եւ քաղաքէն ելած ազգիւսք եւ խոհերք այն տեղ կը լցնէին եւ չարագործաց սպանեալ մարմինները անդ կ'այրէին, որոյ աղագաւ անդ անընդհատ մի մեծ կրակ կը պահուէր: Այս սարսափելի ձորն յարմար նկարագիր էր դժոխոց, ուր չարարարք զկնի մահուան կը դատապարտուէին ի տանջանս, «ուր որդն նոցա ոչ մեռանի եւ հուրն ոչ շիջանի»:

տաստան չը հասած: Այսինքն, քանի որ դեռ կենդանի ես գործեալ չարիքդ բարւոքէ, եւ եղբօրդ հետ հաշտուիր. եթէ ոչ, երբ մեռար եւ Աստուծոյ դաստաստանին ներկայացար եղբայրդ իբրեւ ոսոխ կը մատնէ զքեզ ահեղ դատաւորին եւ պիտի չարագործութեանդ պատիժն կրես. — (Վագոյն) *ταχὺ* խսկոյն, անմիջապէս:

26. Դատաստան գնացող թշնամացեալ անձանց այլաբանական նկարն կը չարունակէ միեւնոյն ոճով. ուստի ոչ այլ ինչ նշանակէ բայց յաւիտենական պատժոյ խստութիւնն⁽¹⁾:

27—32. ՎԵՅԵՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԻ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ. — Բրիտտոս այս տեղ դարձեալ մեղաց սկիզբն ու պատճառն կը դատապարտէ. բաւական չէ որ մարդ իրօք չը մեղանջէ, պէտք է նաեւ սիրտն չար եւ ապօրինի մտածումներէ եւ ցանկութիւններէ մաքուր լինի⁽²⁾:

29—50. Որպէս զի մարդ կարենայ իւր մարմնաւոր կիրքերը զսպել, հարկ է որ հաստատուն քաջութեամբ եւ մեծ զոհողութեամբ զինքն չար փորձանքներէ հեռի պահէ որ դժոխոց տանջանքն չը կրէ: Լաւ է որ ինչ որ քեզ ամենէն սիրելի եւ հաճելի է բաց ձգես, մինչեւ անգամ, եթէ հարկն պահանջի, ամենէն պիտանի եւ հարկաւոր երկրաւոր ունեցածէդ զրկուիս (թէ պէտ այդ զրկանք քեզ մեծ ցաւ եւ անվայելչութիւն պատճառի) քան թէ թողնես այդ սիրեցեալ ունեցածներդ զքեզ մեղաց մէջ ձգեն եւ յաւիտենական երջանկութենէ զրկեն: Աջ ակն եւ ձեռն այլաբանօրէն մարդոյս ամենապաշտօնական ունեցածն կը նշանակեն, մանաւանդ որ Հրէից (որպէս եւ այժմու շատ արեւելեան ազգաց) ժողովրդային գաղափարաց համաձայն աջն միշտ նախամեծար կը համարուէր քան զձախն: Պօղոս Առաքեալ եւս նոյնպէս կը խօսի առ Կոդրոսացիս (Գ. 5). «Սպանէք այսուհետեւ զանդամս ձեր զերկրաւորս»:

(1) *Ναφαρωλῆς, κοδραντης* = կափն quadrans որ է քառորդ, մանաւանդ Հռովմայեցոց *ass* դրամոց: Նաբարակիս արժէքն էր 2 փաւա:

(2) *Գին մաք, γυναικα, mulierem*, ընդհանրապէս ամուսնացեալ կամ ամուսնախն, որով յայտնի է թէ յանցանքն մարդոյն (առն) կողմէն է, որովհետեւ շնոթիւն (*ποταμειν*) է եւ ոչ թէ պողնկութիւն (*πορνεειν*):

31. ԼՈՒԾՈՒՄՆ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ. Իբրեւ վկայութիւն ամուսնալուծութեան Հրէայք կը յենուին Բ Օրինաց ԻԴ. 1. ուր իրաւացի պատճառ կը համարուի « եթէ դտանիցէ 'ի նմա իրս անարգութեան » : Այս խօսքի բացատրութիւնն Հրէից ռաբբիք զանազան կերպիւ կուտային. ոմանք շնութիւն կամ ուրիշ պոռնկական յանցանք կը համարէին, այլք որ եւ է ագեղ կամ առն անհաճոյ բան մի : Մէկ ուրիշ դըպրոց եւս այնպէս կը թարգմանէր որ եթէ այրն մի գեղեցկագոյն կնոջ հանդիպէր (որոյ համեմատութեամբ իւր կինը պիտի ագեղ համարուէր) ազատ էր ամուսնութիւնը լուծանելու : Այսպիսի տխմար երեխայական վարդապետութեան դէմ Բրիտանոս կը բողոքէ եւ մի հաստատուն կանոն կուտայ որով ամուսնութեան սրբութիւնն կը պահպանէ եւ օրինաւոր ամուսնութիւնն անլուծանելի կը հռչակէ⁽¹⁾ :

35—37. ԱՐԳԵԼՈՒՄՆ ԵՐԳՄԱՆ ԸՍՏ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԻՆ : Զեր առաջնորդներ եւ ռաբբիք երկրորդ պատուիրանն միայն իւր բառի նշանակութեամբն կը մեկնէին եւ միայն սուտ երդնուէն կ'արգելէին : Երբ որ մէկը կ'երդնուէ՝ կ'ուզէ այդու իւր ընկերը համուգել թէ իւր ասածը ճշմարիտ է : Բայց Բրիտանոսի աշակերտք պիտի այնքան բարձր գաղափար ունենան ճշմարտախօսութեան վերայ որ իւրեանց Այոն եւ Ոչն բոլորովին արժանահաւատ լինին եւ մի այդպիսի հայհոյական հաւատութիւն պէտք չը լինի : Աստուծոյ պատուիրանն է. « Մի առնուցուս զանուն Տեառն Աստուծոյ քոյ 'ի վերայ սնոտեաց », եւ չը պիտի որ եւ է եղանակաւ Աստուծոյ անունն տաս 'ի հաստատութիւն քոյ խօսքիդ : Մի յերկինս եւն.) քանզի երկինք ասելով դու կը հասկանաս այն վայրն ուր Աստուած կը բնակի, եւ երկիր ասելով՝ կ'ուզես դարձեալ զԱյն յիշել որ կ'իշխէ 'ի վերայ օրեգերաց. նմանապէս Երուսաղէմ Աստուծոյ յատուկ ներկայութեան պատճառաւ ձեր մէջ երդման առարկայ է դարձել : Զի ոչ կարեն մագ մի սպիտակ եւն.) դու որ իշխանութիւն չ'ունիս մարմնոյդ առողջութեան եւ կենդանութեան վերայ, այնպէս որ մէկ

(1) Ս. Գրոց վարդապետութիւնն ամուսնալուծութեան վերայ յուսամբ ուրիշ անգամ յատուկ յօդուածով քննարկել :

մագի գոյնն անգամ չես կարող փոփոխել, ի՞նչպէս կը համարձակիս սուտ երդման պատիժն գլխուդ վերայ առնուլ, քանզի գլխովդ երդնուլն այդ նշանակութիւնն ունի, որովհետեւ անուղղակի կերպիւ կը հայցես որ Աստուած քեզնից վրէժխնդիր լինի :

57. Զեր հաստատելն պիտի միայն պարզ խօսք լինի առանց երդման : — Զի որ աւելին ե քան զայն) . ինչ որ Այո եւ Ոչ էն աւելի է , այսինքն , երդումն : — Ի չարիւն ե) , երդումն մեղաց եւ չարեաց պատճառաւ տեղի կ'ունենայ , քանզի ստութիւնն եւ անհաւատարմութիւնն եւ 'ի սոցանէ գոյացեալ կասկածն ու անվստահութիւնն կ'ստիպեն զմարդն երդնուլ :

38—42. Երբայեցւոց օրինաց համեմատ ազատ էր մարդ « աին ընդ աւան , ատամն ընդ ատաման » , այսինքն , իւր կրած գրկանաց կատարեալ փոխարինութիւն պահանջել : Բայց Քրիստոսի հետեւողք , ճշմարիտ եղբայրական սիրով կապուած , պիտի վրէժխնդրութեան ու փոխարինութեան կիրքերէ ազատ լինին եւ անձնագորհ եւ բարեյօժար հանդիսանան :

39. Մի կալ հախառակ չարին) , այսինքն եթէ մէկն քեզ անիրաւութիւն անէ , որ չար իմն է , դու փոխադարձաբար անիրաւութիւն մի անել . եթէ անես , չարին կը հակառակես : Դու պիտի անիրաւի թշնամանքն համբերութեամբ տանես որ քո կողմէն չարութիւն չը լինի (¹) :

40. Բաճկոն) , մի տեսակ վերարկու էր որ նաեւ գիշերն

(¹) Անհնար է մեզ այս պատկերն իւր բառի նշանակութեամբ պահել . մանաւանդ որ շատ անգամ չափազանց թուլութեամբ արդարութեան մեծ վնաս կը լինի : Քրիստոս ինքն եւ իւր Առաքեալք գործով իսկ մեզ ցոյց են տուած որ այս պատկերանի հոգին եւ ոչ բառն բմբռնելու ենք : Իբրեւ « մի ոմն սպասաւորացն Վայիափայ ած ապսակ Յիսուսի , առէ ցնա Յիսուս . ընդէ՞ր հարկանես զիս » (Յովհ. ԺԸ . 22—23) : Եւ յորժամ « քահանայապետն Անանիա հրամայեաց սպասաւորացն հարկանել զքերան Պաւղոսի , առէ ցնա Պաւղոս . Հարկանելոց է զքեզ Աստուած , որմ բռեալ եւ դու նստիս դասե՞լ զիս բոս օրինաց , եւ առանց օրինաց հրամայես զիս հարկանել » (Գործ . ԻԳ . 2 . 3 : Տես նաեւ Գործ . ԺԶ . 23 , ԻԵ . 9 , 10) : Այս պատկերանի հոգին պէտք է բմբռնենք եւ կարելոյն չափ չարն ընդ բար-

իբրեւ վերամակ գործ կ'ածուէր: Բաճկոնն աւելի թանկագին էր քան թէ չապիկն — Գրիստոս չապիկն նախադասելով կ'ուզէ դեռ առաւել մեծագին ստացուածէ զրկուելու յօժարութիւնն ցոյց տալ:

41. Տարաստանի պարիցն), աւժով մէկը ծառայեցնել որպէս բեռ կրել տալ եւն. Մանն) 1000 քայլ:

42. Որում խնդրէ (ի քեմ), այսինքն անիրաւաբար. նմանապէս որ կամի փոխ առնուլ:

43 — 48. ՊԱՅՈՒՆԵՐ ՍԻՐԵԼՈՅ ԶԹՇՆԱՄԻՆ: Ղուկ. ԺԹ. 19. կը պատուիրէ «սիրեացեա զընկեր քո իբրեւ զանձն քո», ընկեր բառը երբայցեբէն կը նշանակէ ազգակից եւ Հրէայք այս պատուէրն միայն իւրեանց ազգակիցները վերաբերութեամբ կը հասկանային: Բայց հարկ չկար այս դրական պատուիրանէն բացասակապէս հետեւիլ թէ ամէն ոք որ Հրէայ չէ՝ ատելի է, ինչպէս փարիսեցիք վարդապետէին:

44. Գրիստոս այժմ զայս վարդապետութիւն գլխաւորապէս կը դատապարտէ, բայց նաեւ անձնական թշնամիք սիրելու պատուէր կուտայ, եւ մանաւանդ իւր աշակերտաց հալածանքն, զոր կրելու էին նոքա հաւատոյ համար, աչքի առաջ կը պահէ, թշնամին սիրելու գլխաւոր նշանն՝ նորա համար աղօթելն է, քանզի արդարեւ Գրիստոսի աշակերտ է նա որ կարող է ի սրտէ աղօթել. «Յիշեա՛ Տէր... զչարարարս, զբարերարս, զթշնամիս, զատելիս», կամ, «Ամէնողորմ Տէր... շնորհեա՛ եւ թշնամեաց իմոց եւ ատելաց զթողութիւն յանցանաց. եւ դարձո՛ զնոսա ՚ի չարեացն զոր ունին վասն իմ, զի ողորմութեան քուս արժանի եղիցին»:

Եւ փոխանակել, բայց մեր աշխարհային կենցաղավարութեան մէջ, քանի որ աշխարհիս մէջ չարիք կան, ստիպուած ենք այս հեղ ճամբերութիւնն չափաւորել եւ այս բոլորովին համաճայն է մեր Փրկչի վարդապետութեան: Քանզի եթէ ճողներ որ զողեր ու աւազակներ զմեզ չարչարեն ու կողոպտեն եւ այնու ամենայնիւ նոքա տնայաժող մնան, այդ կը նշանակէ որ մենք զողութիւնն ու աւազակութիւնն անուղղակի կերպիւ կը քաջաբեռնք: Սակայն եւ այնպէս շատ պատճառներ ունինք Քրիստոսի այս պատգամն առանց հասարակաց վիասու իրագործել: Օրինակի համար մի ծանօթի կծու իօսքն համբերութեամբ քանել եւ սիրով պատասխանել կամ առիթ զննել այդ մարդու նախաքինքն բարեգործութեամբ փոխարինել եւն. :

45. Եղիշիֆ ուղիֆ հօր ձերոյ), ինչպէս որ ձեր երկնաւոր հայրն ամենեւին խտրութիւն չ'դնէր 'ի մէջ թշնամոյ եւ բարեկամի (այսինքն, 'ի մէջ մեղաւորի եւ արդարոյ), եւ ամենուն վերայ միանման կ'անձրերէ եւ զարեգակն կը ծագէ, նոյնպէս եւ դուք «եղերուք նմանողք Աստուծոյ՝ իբրեւ որդիք սիրելիք» (Եփես. Ե. 1), եւ ամեն մարդ, թէ բարերար եւ թէ չարարար, ձեր եղբայրը նկատէք:

46. Քրիստոնէի աստուածասիրութիւնն միայն այն ժամանակ կը փայլի երբ որ նա իւր թշնամին սիրէ. քանզի հարկ չ'կայ որ նոր քրիստոնեայ դառնաւ քո բարեկամներն սիրելու համար. արդէն մաքսաւորք եւ մեղաւորք առանց Քրիստոսի աշակերտ լինելու իւրեանց բարեկամները կը սիրեն. բայց այդ սիրոյ համար յԱստուծոյ յատուկ վարձ ընդունելու չեն: Այն է կատարեալ սէր որ կարող է թշնամին իբրեւ զբարեկամ սիրել:

48. Արդ եղերո՞ւք դուք կաճարեալք եւնէ.) Աստուած կուսակցութիւն չի անել, նա ամեն մարդ հաւատարապէս կը սիրէ ինչպէս արդ խի օրինակաւ ցոյց տուի. միով բանիւ, նորա սէրն կատարեալ է: Ուրեմն դուք եւս իբրեւ նորա որդիք պիտի ջանայք նորա սիրոյն կատարելութեան հասանել, խտրութիւն չ'դնել 'ի մէջ թշնամոյ եւ բարեկամի, 'ի մէջ չարարարի եւ բարերարի:

ՇԱՐԱԹ, 19 ՄԱՐՏ, 1888

Յօն Սրբոյն Կիւրեղի Սրուսաղեմայ հայրապետին, եւ միւս
Կիւրդի եպիսկոպոսին, եւ նորա մօրն Աննայի:

Երուսաղեմայ Սուրբ հայրապետն Կիւրեղ, որոյ տօնն այսօր Եկեղեցին կը կատարէ, չորրորդ դարու եկեղեցական երկպառակութեանց մէջ ուղղափառութեան զօրաւոր պաշտպան հանդիսացաւ որոյ համար շատ չարչարանքներ կրեց: Ս. Կիւրեղ ոչ թէ միայն հաւատոյ ուղղափառութեամբ փալեցաւ, այլ նաեւ փութաձան խնամօք իւր հօտի հոգեւոր եւ մարմնաւոր պիտոյքն կը մատակարարէր: Կը պատմուի թէ մի

սաստիկ սովու ժամանակ եկեղեցւոյ աւելորդ սպաններն եւ անօթներն ծախելով շատ աղքատներ սովամահ լինելէ ազատեց: Կեսարիոյ միտրապօլիտն Ակակիոս որ եկեղեցւոյ ուղղափառ վարդապետութիւնները չէր զաւանթեր Ս. Կիւրղի համարձակութիւնն սովու ժամանակ սպառնաւ բռնելով, զինքն բանադրեց. քանզի յայնմ ժամանակի Կեսարիոյ մետրապօլիտն՝ Երուսաղէմայ եպիսկոպոսի գլխաւորն կը համարուէր: Յուլիանոս կայսեր ազատութեան հրովարտակի շնորհիւ Ս. Կիւրեղ միւսանգամ հաստատուեցաւ իւր նախկին աթոռոյն վերայ, ըսյց Արիանոսաց խորամանկութիւնն նորան անդորրութիւն չը տուեց: Երկու անգամ եւս աքսորուեց մինչեւ որ 381ին Կոստանդնուպօլսոյ ժողովոյն մէջ ուղղափառութիւնն տիրապէս հաստատուեց եւ եկեղեցին խաղաղացաւ: Իւր մնացեալ հինգ տարին գրաւոր աշխատութեամբ անդորր կերպիւ անցրեց եւ 386ին հանգեաւ ի Քրիստոս: Իւր գրուածոց միայն մի մասն են մեր ձեռքն հասած. աստ յիշենք միայն Կոչորմն ընծայութեան խրատագիրքն, որոյ հոյ թարգմանութիւնն, արգիւնք ոսկեգարեան նախնի թարգմանչաց, նախ ի Կ. Պօլիս եւ յետոյ ի Վիէննա, 1852 թուին տպագրութեամբ լոյս տեսաւ:

Միւս Կիւրեղ եպիսկոպոսն եւ իւր մայրն Աննա եկեղեցական պատմութեան մէջ այնքան մեծ նշանակութիւն չունին, ուստի եւ նորանց կենսագրական ծանօթութիւնք միայն ճառընտիրներն կը հաղորդեն:

